

Topallı, R. (Yay. Haz.) (2024). Giresun Matbaaları ve Matbuatı Tarihçesi (Giresun Basın Tarihi: 1909-1938). Arı Sanat Yayınları. ISBN: 978-625-6042-93-3

Topallı, R. (Ed.). (2024). The Historical Development of Printing Houses and Printed Publications in Giresun: The Press History of Giresun (1909–1938). Arı Sanat Yayınları. ISBN: 978-625-6042-93-3

Kubilay DÜZENLİ*

Öz

Bu çalışma, Osman Fikret Topallı'nın 1938 tarihinde gerçekleştirdiği bir konferansa ve bu konferansa ilişkin çalışma notlarının Ruşen Topallı tarafından yayına hazırlanmasıyla oluşturulmuştur. Çalışmada, ilk olarak matbaanın icadı ve Osmanlı'daki gelişimi hakkında genel bir bilgilendirme yapılmış sonrasında ise Giresun'daki matbaacılık ve matbuat tarihi ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Topallı'nın çalışma notlarının kitap formuna dönüştürülmesiyle oluşan ikinci bölümde ise Giresun'un matbuat tarihinde yer edinmiş basın-yayın organları ve şahsiyetler ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Çalışma, bir yerel tarih çalışması niteliğindedir ve amacı doğrultusunda Giresun'daki matbaacılık ve matbuat çalışmasının yirminci yüzyılın başındaki görünümünü başarılı şekilde özetlemiştir.

Anahtar Sözcükler: Giresun; matbaa; gazete; yazar.

Abstract

This study is based on a conference delivered by Osman Fikret Topallı in 1938 and on the conference notes prepared for publication by Ruşen Topallı. The study first provides an overview of the invention of the printing press and its development in the Ottoman Empire, and subsequently offers a detailed examination of the history of printing and the press in Giresun. In the second section, which was formed through the transformation of Topallı's research notes into book form, the press and publishing outlets and individuals that have played a significant role in the history of the press in Giresun are presented in detail. The study constitutes a work of local history and, in accordance with its objective, successfully summarizes the state of printing and press activities in Giresun at the beginning of the twentieth century.

Keywords: Giresun; printing press; newspaper, author.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: kduzenli@klu.edu.tr
Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Trabzon, Türkiye. E-mail: kduzenli@klu.edu.tr

Giriş

Modern matbaacılık çalışmalarının öncüsü olan hareketli harflerle basım tekniğinin tarihteki ilk örnekleri Uzak Doğu'da verilmiştir. Söz konusu teknik on beşinci yüzyıl Avrupa'sında kitlesel olarak kullanılmaya başlamıştır. Avrupa'nın değişik şehirlerinde kurulan matbaalarda kitapların basılıp çoğaltılması ise kıtanın kültür hayatında hatırı sayılır bir ilerleme yaşanmıştır.

Matbaanın kitlesel kullanımının beraberinde getirdiği bir başka sonuç ise basın-yayın çalışmalarının ivme kazanmasıdır. Daha önce kıtanın değişik bölgelerinde birkaç sayfalık ilanlar şeklinde oluşturulan gazeteler, matbaanın yaygın biçimde kullanımından sonra içerik ve boyut değiştirmiş ve bugünkü formuna bürünmüştür. O dönem için gazetelerin sadece haberlerin değil, fikir ve politikaların da geniş kitlelere aktarılmasını sağlayan dokümanlar olduğu ifade edilebilir (Budak, 2014, s.217). Bu doğrultuda Kıta Avrupa'sında ilk kez on yedinci yüzyılda -merkezi yönetimin daha zayıf olduğu yerlerden başlayarak- gazeteler yayımlanmaya başlamış, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise dönemin en önemli iletişim aracına dönüşmüştür (Tokgöz, 2010, s.25).

Osmanlı Devleti'nin matbaayla tanışması ise Avrupalı devletlere kıyasla daha geç bir tarihte olmuş, İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin daha erken tarihli bireysel çalışmalarını dışarıda bırakırsak, devlet gözetimindeki ilk Osmanlı matbaası, 1728'de Macaristanlı doğumlu bir savaş esiri olup sonrasında Müslümanlığa geçen İbrahim Müteferrika tarafından açılmıştır (Berkes, 2018, s.50) Matbaanın açıldığı tarihin kitaplarda Lale Devri olarak da adlandırılan "nekahat" dönemine karşılık gelmesi dikkate değer bir bilgidir. Başlangıçta, dini içerikli kitapların çoğaltılmaması yönünde özen gösterilen matbaa ve matbaacılık çalışmaları kısa süre içerisinde Anadolu'ya da yayılmış, özellikle Bursa matbaacılık hareketinin "mihenk taşlarından" birisini oluşturmuştur (Babinger, 2004, s.46).

Kuşkusuz, matbaa ve matbaacılık çalışmalarının imparatorluk genelindeki hızlı yayılımını açıklayan gelişmelerden biri de Osmanlı devlet adamı ve aydınının, gazetenin modernleşme hareketi açısından taşıdığı önemin farkına varmasıdır. Osmanlı tarihinin ilk gazetesi Takvim-i Vekayi bu doğrultuda II. Mahmut döneminde yayımlanmış ve II. Mahmut dönemi kültürel ıslahatlarının önemli bir parçasını oluşturmuştur (Avaner, 2018, s.198). İlerleyen yıllarda özel gazeteler de yayımlanmaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla ise siyasi taleplerini anayasanın ilanı ve meclisin açılması biçiminde formüle eden meşrutiyet yanlısı çevreler yayımladıkları gazeteler aracılığıyla görüşlerinin halk arasında yayılmasını amaçlamışlardır.

Matbuat çalışmalarının Anadolu'da da etkili olmaya başladığı dönemlerde Trabzon'un kazası durumunda olan Giresun 1923 itibarıyla Trabzon'dan ayrılarak bağımsız bir il hâlini almıştır. İncelediğimiz eser, çalışmanın sınırlılığı gözetilerek (1909-1938) Giresun'un hem Trabzon'a bağlı bir ilçe hem de müstakil bir il merkezi olduğu dönemlerde, şehirdeki matbaa ve matbuatın tarihçesi hakkında okuru bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

2024'te Arı Sanat Yayınlarından çıkan çalışma, şehrin kültür-sanat ve siyaset alanlarında önde gelen kimselerinden biri olan Osman Fikret Topallı'nın Giresun Halkevinde Nisan 1938'de verdiği iki konferansın konuşma metni ve konferansla ilgili çalışma notlarının Topallı'nın torunu da olan Ruşen Topallı tarafından incelenip, yayına hazır hâle getirilmesiyle oluşturulmuştur. Kitabın başlangıcında, "Sunuş", "Önsöz" ve "Mukaddime" başlıklı üç bölüme yer verilmiş, sonrasında ise Osman Fikret Topallı'nın Giresun Halkvelerinde verdiği konferans metinlerinin yayına hazırlanması suretiyle Giresun'un basın tarihi etraflıca tartışılmıştır.

Son olarak "Ekler" bölümünde Veysel Usta ve Mustafa Çulfaz'ın Osman Fikret Topallı hakkında hazırladıkları kitap bölümü yazarlarının izniyle okurla paylaşılmıştır. Yine aynı bölümde yer alan bir başka çalışma ise Ruşen Topallı'nın İzler dergisinin Haziran 2022 tarihli sayısında yayımlanan "Osman Fikret Topallı'nın Gazeteciliği" başlıklı makaledir.

Kitabın İncelenmesi

Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere bu kitap, Osman Fikret Topallı tarafından verilen iki konferansa ait konuşma ve çalışma notlarının kitap formuna göre yayına hazırlanması biçimiyle oluşturulmuştur.

Bu çerçevede Osman Fikret Topallı, Giresun Halkevinde verdiği konferansa, şehirde faaliyet göstermeye başlayan ilk matbaanın tarihçesi hakkında bilgi vererek başlamıştır. "Giresun Matbaası" adıyla 1909'da hizmete giren bu ilk matbaanın kurulduğu yer İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Giresun şubesidir. Şehirde bir matbaa kurulmasına ilişkin çalışmaların öncülüğünü Mahalli Redif Alayı Kumandanı Kaymakam İrfan Bey üstlenmiş, matbaanın araç-gereçlerinin teminini ise şehirde yaşayan Türkler, Rumlar ve Ermeniler ortaklaşa biçimde gerçekleştirmişlerdir (Topallı, 2024, s.33).

Kitabın ilerleyen sayfalarında Giresun Matbaasının başından geçen ilginç olaylar hakkında bilgi verilmeye devam edilmiştir. Şüphesiz, Giresun'daki matbaanın I. Dünya Savaşı sırasında Suşehri'ne nakledilmek istenmesi ya da 1916'da Giresun'a gelen bir tabur askerin konaklamak için matbaaya yerleştirmelerinin düşünülmesi bu gelişmeler arasında öne çıkanlardır. Yazarın ifadesiyle, Giresun'daki matbaacılık çalışmalarının akamete uğraması anlamına gelecek bu iki gelişme de şehir ileri gelenlerince tepkiyle karşılanmıştır (Topallı, 2024, s.44-45). Bu tepkinin, Giresun'daki halkın matbaayı sahiplendiğine işaret eden bir gelişme biçiminde değerlendirilebilmesi de mümkündür. Kitap, ilerleyen sayfalarda da Osman Fikret Bey'in ağzından şehir matbaasında çoğaltılarak dağıtımı gerçekleştirilen gazeteler hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Yazar, bu gazetelerden bahsederken çalışmanın sınırlılığı dahilinde 1908'i başlangıç noktası olarak belirlemiştir. Bilindiği üzere, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı, basın-yayın organları üzerindeki sansürün kalkması anlamına gelmiş ve başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrinde gazete ve dergilerin basın-yayın ve dağıtımının önündeki engeller ortadan kalkmıştır.

Topallı, hitabında bu dönem Giresun'da yayımlanmaya başlayan gazeteleri sıralarken bazı isimleri de özellikle anmıştır. Şüphesiz, o isimlerin başında çalışmanın ithaf edildiği kimselerden biri de olan Mehmet Hamdi Bey gelmektedir. Gazetecilik ve yayıncılığın yanı sıra politikayla da ilgilenen Mehmet Hamdi Bey İttihat ve Terakki saflarında başladığı siyasi

yaşamına sonrasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında sürdürmüştür. Bu bağlamda, “Giresun” isimli şehrin ilk gazetesi, Mehmet Hamdi Bey İttihat ve Terakki günlerinde İttihatçıların sonrasında Hürriyet ve İtilaf Fırkasının resmî yayın organı olmuştur. 1910’lar gibi erken bir tarihte politik gazeteciliğin yapıldığı anlamına da gelen bu ayrışma, kanaatimizce çalışmada yeterli derinlikte tartışılmamıştır. Bu durumun yazarın bir tercihi olmaktan çok Osman Fikret Bey’in Giresun Halkevinde verdiği konferanstaki sınırlılıktan kaynaklandığı da açıktır.

Osman Fikret Bey, Mehmed Hamdi Bey’in parti değiştirme süreci ve sonrasında gelişmeler üzerinde neredeyse hiç durmamış, sadece İttihatçıların Mehmed Hamdi Bey’in istifasını takip eden süreçte, Giresun Maarif gazeteni çıkardıkları söylemekle yetinmiştir. Giresun gazetesi ve sonrasında yine Mehmed Hamdi Bey tarafından çıkartılan Karadeniz gazetesi ile İttihatçıların Giresun Maarif gazetesi arasındaki polemikleri takip etmek okur açısından ilginç olabilirdi.

Kuşkusuz, Giresun’daki ilk matbaanın kurulması sürecinde araç-gereç teminine maddi katkıda bulunan gayrimüslim toplulukların yayıncılık faaliyeti yürütüp yürütmediği çalışma açısından önemli bir soru niteliğindedir. Topallı, konferansında bu soruya yanıt verirken iki gazetenin ismini özellikle anmıştır. Bunlar; Giresun Rumlarından Yorgi Valavani tarafından neşredilen “Aretias” ve Ermeni Narlıyan Vahan’ın çıkardığı “Petak” gazeteleridir. Çalışmada, -dolayısıyla konferansta- ifade edilene göre, bu iki gazete de esas itibarıyla birer yayın organı değil, millî birliğe düşmanlık yapan çevrelerin propaganda merkezleridir. Özellikle Valavani’nin “Aretias” gazetesi hakkında ağır eleştiriler getiren Topallı, bu gazetenin görünürde Hürriyet ve İtilaf Fırkasını desteklemesine rağmen esas gayesinin, Rumluk davası gütmek olduğunu söylemiş, gazetenin çıkartılmasına bir süre ara verilmesinden bahsederken ise *“bir sene kadar devam eden bu gazete de son zamanlarında, zemin ve zamanı zehir saçmaya müsait bulamadığından tatil-i neşriyat etmiştir”* ifadelerine yer vermiştir (Topallı, 2024, s.61) Osman Hamdi Bey’in mezkûr gazete hakkında geliştirdiği eleştirilerden yola çıkarak kitabın ilgili bölümü hakkında görüş bildirmeye olanak vardır. Öncelikle, 1911’de neşredilen Aretias’ın I. Dünya Savaşına kadar ki dönemde yayımlanan sayıları ile savaş sırasında yayımlanan sayılarının karşılaştırılmaması görüşümüzce bir eksikliklerdir. İkinci olarak ise Osman Hamdi Bey, Aretias’ın “zahirde” Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekler gibi görünüp esasında Rumluk davasına taraftar olduğunu öne sürmektedir. Peki, söz konusu zahir-esas ayrımı hangi somut gelişme veya gelişmelere dayandırılmaktadır. Şüphesiz, bu soruya da yanıt verilmesi gerekirdi.

Kitabın, “Giresun Matbaaları ve Matbuatı” başlıklı diğer bölümünde ise ilk olarak ilgili bölümün nasıl hazırlandığı ifade edilmiştir. Yazar, dedesi Osman Fikret Topallı’nın çalışmaya kaynaklık eden konferansındaki notlardan faydalanarak ilgili bölümü oluşturmuştur.

“Giresun Matbaaları ve Matbuatı” başlıklı bölümde de 1909-1938 sınırlılığında Giresun’un basın-yayın ve gazetecilik hayatı açıklanmaya çalışılmışsa da konuya kitabın ilk bölümüne kıyasla daha analitik yaklaşıldığı söylenebilir. Yazar, bu doğrultuda ilk olarak 1909-1938 dönemi Giresun matbuatının üç devre hâlinde incelenebileceğini öne sürmüş, bu devreleri sırasıyla şu şekilde sıralamıştır: i) Meşrutiyetin ilanından Mondros Mütakaresi’ne kadar süren birinci dönem, ii) Anadolu’nun düşman işgaline uğramasından Cumhuriyet’in ilanına değin

süren ikinci dönem ve iii) Cumhuriyet'in ilanı ile başlayıp konferansın düzenlendiği tarihe (22 Nisan 1938) kadar süren üçüncü dönem (Topallı, 2024, s.81-82).

Yazar bu dönemlendirme dahilinde, Meşrutiyet ilanını takip eden günlerde şehrin basıncı ve yayını ve kültür-sanat hayatında bir iyileşme olduğu bilgisini okurla bir kez daha paylaşmış ve 1908-1918 döneminde şehirde faaliyet gösteren matbaa ve gazete-dergileri sıralamıştır. İlgili gazete ve dergilerin isimlerine çalışmanın ilk bölümünde de yer verilmesi görünürde tekrara düşme sorunsalını gündeme getirirse de yayını organlarıyla ilgili bazı bilgilerin ilk kez okurla paylaşılması bu sorunsalın aşılmasını sağlamaktadır. Giresun'un öncü gazetecilerinden Mehmed Hamdi Bey'in cumhuriyetçi kişiliği ve 1910 senesinde Portekiz'de cumhuriyet idaresine geçilmesinin ardından bu gelişmeden övgüyle söz etmesi bu aşamada üzerinde durulması gereken bir bilgi niteliğindedir. Yazar, 1910 gibi erken bir tarihte Giresun gibi küçük bir kazada yayımlanan gazetede, bu satırların yer almasının dahi, takdire şayan olduğunu söylese de (Topallı, 2024, s.85) ilgili yazının geri kalanına ilişkin bir bilgi paylaşmamıştır. Yazarın, çalışmanın bu bölümünde sunduğu bir başka önemli bilgi ise 1912 seçimleri öncesinde gazete-dergi sayısının en yüksek noktaya ulaştığı, seçimlerin tamamlanmasından sonra ise bazı gazeteler kapandığı şeklindedir (Topallı, 2024, s.93). Kuşkusuz, bu bilgi de dönem gazetelerinin siyasi içeriğine sahip olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Giresun matbuat tarihinin ikinci devresine karşılık gelen dönemde ise -gayrimüslimlerce işletilen matbaa ve gazetelerin satılmasıyla da birlikte- politik ayrışmalar sonlanmış, gazete-dergiler Millî Mücadeleyi gerçekleştiren kadrolar etrafında bir bütün olarak hareket etmişlerdir. Dönem gazetelerin kısa-kısa tanıtıldığı bu bölümde de çalışmanın birinci bölümünün tekrar edildiği hissi doğmaktadır. Son olarak üçüncü dönem matbaa ve matbaacılık çalışmalarının ele alındığı dönemde de benzer bir mantıkla hareket edilmiş ve dönem gazeteleri kısaca tanıtılmıştır.

1909-1938 dönemi gazetelerinin tanıtılmasını takip eden sayfalarda ise şehrin matbuat tarihinde yer edinmiş isimlerin üzerinde durulmuştur. Osman Fikret Topallı bu isimler arasında Mehmed Hamdi Bey'i ayrıca öne çıkarmış, cumhuriyetçi kişiliğini ve matbuat alanında yaptığı hizmetleri tekrar vurgulamıştır. Bu vurgunun, Mehmed Hamdi Bey'in Balkan Savaşları'nda şehitliği birlikte düşünüldüğünde, Osman Fikret Topallı'nın, bu konuda yeteri ölçüde nesnel bir söylem geliştirmediği sonucuna da ulaşılabilir. Yine, Mehmed Hamdi Bey'in siyasi rotasının İttihatçılıktan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası çizgisine uzandığı bilinmesine karşın "Balkan Savaşı'nda önce İttihatçı-İtilafçı çatışmasının memleket için doğurduğu tehlikeleri fark etmişti" ifadesi (Topallı, 2024, s.117) erken Cumhuriyet'in partileşme çalışmalarını hizipçilikle eş tutan mantığı çerçevesinde açıklanabilmektedir.

Şüphesiz, çalışmanın "Ekler" bölümünde de Giresun'daki matbaalar ve matbuat hareketiyle ilgili önemli bilgiler verilmiştir. Şehrin hafızasında bugün dahi güçlü biçimde yaşayan bir tarihi şahsiyet olarak Feridunzade Osman Ağa ya da kamuoyunda bilinen adıyla Topal Osman'ın "Gedikkaya" gazetesindeki makaleleri neşredilmiştir. Bu yazılarda fazlasıyla öne çıkan tema, millî birliğe yapılan vurgu ve Damat Ferit Paşa'ya karşı geliştirilen şüphedir. Kitabın son sayfalarında ise Osman Fikret Topallı'nın konferans metni ve notlarını düzenleyerek kitabı yayına hazırlayan Ruşen Topallı, Osman Fikret Topallı'nın gazetecilik çalışmalarına yönelik genel bir değerlendirme gerçekleştirmiştir. Bu değerlendirmenin yerel

tarih çalışmaları açısından kıymetli olduğu ve başla şehirlerle ilgili çalışmalarla da desteklenmesi yazın açısından yerinde olacaktır.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanından 1938'e kadar geçen otuz senelik dönemin, Türk milleti açısından tarihin başka bir dönemindeki otuz sene ile aynı nitelikte olmadığı açıktır. Balkan Savaşları, Cihan Harbi, Millî Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı, yeni rejimin inşası gibi gelişmeler söz konusu tarihi aralıkta gerçekleşmiş ve etkisi bugün dahi süren olaylardır. Dönemin iletişim teknolojisi göz önüne alındığında, gazetelerin gelişmelerin kamuoyuna aktarımında en önemli araç olduğu ortadadır. Giresun'daki matbaa ve matbuatın çalışmalarının tarihi gelişimi aksettirmek amaçlanan bu çalışmada yazar, amacına büyük oranda ulaşmış, dönemin "ruhunun" okurun zihninde oluşmasına katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Avaner, T. (2018). *Reformun antropolojisi ve kamu yönetiminde bağımlılık sorunu*. Gazi Kitabevi.
- Babinger, F. (2004). *Müteferrika ve Osmanlı matbaası: Osmanlı matbaasının kuruluşu ve başlangıcı*. (Çev. Nedret Kuran Burçoğlu). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Budak, A. (2014). *Osmanlı modernleşmesi gazetecilik ve edebiyat*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tokgöz, O. (2010). *Temel gazetecilik*. İmge Yayınları.
- Topallı, O. F. (2024). *Giresun matbaaları ve matbuatı tarihçesi: (Giresun basın tarihi 1908-1938)*. Arı Sanat Yayınevi.